

**Ірина Василик**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,  
Київ

## **Сторінки української адвокатури в історичній ретроспективі**

---

Історія адвокатури України є невід'ємною частиною історії України, оскільки без вивчення життя і діяльності провідних українських адвокатів, які в непоодиноких випадках були генераторами і керманічами українського державотворення, неможливе об'єктивне висвітлення політичної, економічної, політико-правової історії України.

Формування адвокатури як правового інституту на українських землях розпочалося ще від Київської Русі і триває до нині. З метою показати цілісну історію адвокатури України, від найдавніших часів до сьогодення та окреслити перспективи розвитку її як науки у 2012 р. було започатковано проект «Історія адвокатури України», який сьогодні реалізовує Центр досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України. Завдання проекту: показати історичні етапи та процеси становлення української адвокатури; продемонструвати внесок адвокатів — провідних вчених, політиків, державних діячів у становлення української державності; охарактеризувати діяльність правничих факультетів, студентських правничих гуртків, клубів, шкіл відомих юристів, наукових установ та їхнє місце в історії адвокатури України; проаналізувати вклад українських адвокатів у започаткування видавничої справи, праці відомих юристів минулих поколінь і сучасності на юридичну тематику; дослідити історію та досвід діяльності юридичних фірм та організацій, адвокатських об'єднань, громадських організацій, в тому числі і в діаспорі, вивчення їхньої спеціалізації, ведення менеджменту, наведення паралелей з сучасними юридичними товариствами і організаціями і в цьому ракурсі показати стан підготовки юридичних кадрів на різних історичних етапах.

Найважливішим завданням є віднайти імена «забутих», загиблих, розстріляних, репресованих адвокатів, які по праву повинні займати чільне місце серед Героїв України.

Слід підкреслити, що з цієї тематики уже є фахові напрацювання Варфоломєєвої Т., Святоцького О., Михеєнка М., Медведчука В., Петріва М., окремим адвокатам присячені наукові статті, в поодиноких випадках кандидатські дисертації. Проте, у сучасній українській історіографії функціонування адвокатури описувалося здебільшого з точки зору юриспруденції, однак велику цінність для висвітлення її історії має саме історична складова. Тому характеристику структурної частини правової системи необхідно підсилити суто історичними дослідженнями життя і діяльності провідних українських адвокатів, повернути із забуття тих, чий імена були забуті чи стерті із суспільної пам'яті. Крім того, історичні дослідження часто спонукають до перегляду вже усталених поглядів на окремі проблеми з даної теми. Так, учасниками проекту «Історія адвокатури України» на базі фактичного матеріалу показано кілька нових і цікавих сторінок історії професійної групи адвокатів.

З часів давньої Русі в якості захисників на суді були присутні родичі позивачів, які фактично виконували роль адвокатів. У відомій «Руській Правді» Ярослава Мудрого не вказано чітко сторін судового процесу, зокрема сторін захисту. Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано в законодавчих актах кінця XIV–початку XV ст. — Псковській та Новгородській судних грамотах. В цей час на судових представників мали право жінки, діти, ченці і черниці, люди похилого віку і особи із вадами слуху, тобто особи, які фізично або за звичаєм не могли бути присутніми на суді особисто. Завдяки Псковській і Новгородській судним грамотам вдалося усунути від участі в суді натовпи родичів, закріпивши за певним колом осіб право (чи обов'язок) висилати за себе представників, які обов'язково повинні були особисто бути присутніми на суді<sup>1</sup>. Однак, захист та представництво в Псковській та Новгородській Судних Грамотах були лише закріплено, а не запроваджено.

Новий виток розвитку правових відносин на українських землях візбувся за часів Великого князівства Литовського (далі — ВКЛ) і припав на другу половину XV ст., адже в цей час (1440–1441 рр.), з'явилися перші письмові судові збірники — посилання, так звані уставні земські грамоти або обласні привілеї. Це були офіційні законодавчі акти судово-адміністративного, публічно-правового, приватно-правового та соціально-економічного характеру, які надавалися верховною владою ВКЛ областям/землям для законодавчого забезпечення внутрішніх відносин. Вони жалувались від імені великого князя литовського з метою визначення характеру відношення області/землі до держави і регламентації взаємних стосунків між місцевим населенням і урядовими органами<sup>2</sup>.

Дослідник Дмитро Ващук наголошує, що з уставних земських грамот — законодавчих актів українським землям, на сьогоднішній день, відомі Волинська та Київська. Положення Волинського привілею 1501 р. Забезпечили формування системи захисту у судочинстві та інституту адвокатури, оскільки князів, панів та зем'ян обирали не урядники, а позивачі та відповідачі. Тому для відповідача вони виконували функції адвокатів, які не тільки предста-

<sup>1</sup> *Блащук С. М.* Судочинство та інститут захисту в давній Русі // *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу.* — Київ–Тернопіль 2013. — С. 29–30.

<sup>2</sup> *Ващук Д. В.* Адвокатура України в XV – I половині XVI століття // *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу.* — Київ–Тернопіль 2013, — С. 31.

вляли інтереси і забезпечували юридичний захист, а ще й слідкували за тим, щоб судовий процес та вирок відповідали праву Волинської землі. Такі ж самі права мала і опонуюча сторона, а це, своєю чергою, означало становлення інституту прокуратури. Внаслідок запровадження письмового законодавства, на території України з'явилися ті члени судового процесу, які поступово перетворилися у адвокатів в сучасному розумінні цього терміну. Такі ж процеси відбувалися і на території Київської землі, обивателі якої також користувалися властю уставною земською грамотою.

Крім того, ще одним важливим елементом системи захисту в цей час було так зване "вище право", тобто своєрідний "верховний суд" при великокнязівській канцелярії. За ним кожен князь, пан або зем'янин, перебуваючи у суді перед старостою чи намісниками, могли заявити про своє право на переведення справи безпосередньо до великого князя литовського, а урядники лише встановлювали термін появи перед господарем<sup>3</sup>.

Одні із перших історичних відомостей про діяльність українських адвокатів зафіксовано у правових пам'ятках XVI ст. — Литовських Статутах. Їхніми нормами визначались права, обов'язки та відповідальність адвокатів, яких називали «прокуратори» і вони мали право захищати своїх клієнтів у суді. Так, у першій редакції Литовського Статуту (1529 р.), діяльності адвокатів був присвячений артикул 13 розділу VI «Про прокураторів».

Відзначалося, що адвокати могли брати участь у таких справах, як: суперечки за землю, маєтки, справи про спричинення збитків, розбійні напади, приниження честі. Важливо, що адвокатом міг бути не лише підданий Великого Литовського князя, але й чужоземець, однак він мав право захищати клієнта лише у справах про приниження честі.

Найбільше справ у адвокатів того часу було про земельні і маєткові спори, де великий князь литовський посідав ключове місце. Він був останньою інстанцією винесення вироку або призначення розгляду тієї чи іншої справи. Але участь у судовому засвіданні брали і судові урядники, саме вони фактично виконували функції адвокатів.

Дослідниками Проекту «Історія адвокатури України» доведено, що за другою редакцією Литовського Статуту (1566 р.) адвокатам дозволялося брати участь у суперечках за землю, рухому власність, маєтки, кримінальні справи про вбивства, приниження честі. Тут вже можна говорити про повноцінне становлення адвокатської професії українсько-польського зразка, до якої допускалися як шляхтичі, так і прості громадяни. Усі вони несли юридичну відповідальність за зраду своєму клієнтові. В цей час організовувалася також діяльність приватних та державних адвокатів; встановлювалося для адвокатів коло заборонених та кримінально-карних діянь; визначалися причини, за яких особа могла скористатись послугами адвоката; закріплювалася у законодавстві процедура участі «прокуратора» у судових засіданнях; встановлювалися обмеження на здійснення адвокатської діяльності.

Потрібно зазначити, що у другій половині XVI ст., професійна група українських адвокатів ще не була остаточно усталеною. Складалася вона переважно зі слуг, більша частина яких мала випадкові адвокатські доручення від своїх панів. Втім, уже в цей час у їхньому середовищі почали з'являтися правники, які, поза виконанням службовницьких функцій, надавали адво-

<sup>3</sup> Ващук Д. Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого Литовського Статуту // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 4. – Київ 2004. – С. 177–194.

катські послуги шляхтичам Волинського воєводства. В їх числі були представники переважно дрібношляхетських та боярських родин Калусовських, Іваницьких, Линевських, Зайців, Кандиб та ін.<sup>4</sup>

Учасник Проекту «Історія адвокатури України», доктор історичних наук Михайло Довбищенко зазначає, що протягом XVII ст. в числі «плени-потентів» (ще одна назва осіб, які виконували адвокатські функції), переважали особи, які, як і в XVI ст., епізодично виконували функції адвокатів, обслуговуючи своїх родичів або друзів. Проте в той же час на Волині уже існувала цілком сформована група професійних правників, які на середину XVII ст. не просто вели в судах справи впливових політичних та духовних осіб держави, але поступово самі починали відігравати помітну роль в суспільно-політичному житті Волині, Речі Посполитої та козацької України. На сьогодні найвідомішою із них є постать Прокопа Верещаки — волинського адвоката, який згодом став сподвижником гетьмана Івана Виговського та одним із вірогідних співавторів відомої Гадяцької угоди від 1658 р.

Практично недослідженою на сьогодні лишається історія адвокатури другої половини XVII ст. та XVIII ст. Так, Михайло Довбищенко на основі аналізу актових книг Луцького гродського суду встановив, що група «регіональних адвокатів», які працювали на Волині у 60–70-х роках XVI ст., представляли шляхетські родини Верещак, Бонякевичів, Виговських, Гуляницьких та ін. На той час адвокатське середовище, яке початково складалося з числа незаможної шляхти, виробило власну правову традицію, набуло ваги і впливу у суспільстві, брало помітну участь у суспільно-політичному та релігійному житті Волинського воєводства<sup>5</sup>.

Окремим важливим напрямком досліджень з історії української адвокатури є її існування в період перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій. На території Російської держави починаючи з XVII століття, адвокатів називали «стряпчий». На перших порах цей термін означав чин деяких службових осіб, що виконували різноманітні господарські обов'язки при царському дворі, а вже у XVIII ст. це був урядовець при губернських прокурорах, що здійснював судовий нагляд у повітах Росії. У дореволюційній Росії з XIX ст. це була особа, допущена до адвокатської практики в комерційних судах<sup>6</sup>.

Водночас особливу категорію стряпчих становили монастирські і архієрейські стряпчі. Відомо про діяльність стряпчих при резиденціях архієреїв російських єпархій, в тому числі Києво-Печерської Лаври, якими часто були вихідці з українців. Їхні функції були надзвичайно відповідальними і почесними, адже їм доводилося відстоювати права обителі у різних сферах — фінансовій, юридичній і господарській. Одним із найвідоміших монастирських стряпчих Києво-Печерської Лаври, як вказує дослідниця Проекту Світлана Кагамлик, був Софроній Тарнавіот<sup>7</sup>.

<sup>4</sup> Старченко Н. Умоцовані — прокуратори — приятелі. Хто вони? (становлення інституту адвокатури на Волині в кінці XVI ст. / Наталя Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. — 2002. — Вип. 1. — С. 111–117.

<sup>5</sup> Довбищенко М.В. Професійна та суспільно-політична діяльність адвокатів Волині другої половини XVII ст. (за матеріалами актових книг повітових судів Волинського воєводства) // Адвокатура України: історія та сучасність.... — С. 42–47.

<sup>6</sup> Словник української мови в 11 томах. — Т. 9. — Київ 1978. — С. 79.

<sup>7</sup> Кагамлик С. Р. Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII — XVIII ст.). — Київ 2005. — 552 с.

Важливою сторінкою в історії української адвокатури є період її становлення на українських землях, які перебували в складі імперії Габсбургів в кінці XIX – на початку XX ст. Так, українська адвокатура як правовий інститут Австро-Угорської імперії, мала свої традиції і входила до загальноавстрійської правової культури. Її організація, права й обов'язки вперше були визначені положенням від 14 травня 1781 р. про загальний судовий устрій, а тимчасове положення про адвокатський порядок від 16 липня 1849 р. стало першим австрійським законом, який стосувався тільки адвокатури і поширювався на всю монархію. Закон вимагав створення адвокатських палат із визначеним обсягом їх повноважень. Поява постійного положення про адвокатуру від 6 липня 1868 року, що діяло фактично до кінця існування Габсбургської монархії, значно покращила стан адвокатури в цілому, внаслідок чого зростала кількість адвокатів<sup>8</sup>.

З погляду історичної ретроспективи вагомою і значимою була діяльність в кінці XIX на початку XX ст. на території Східної Галичини молоді, професійної генерації українських галицьких правників і адвокатів, яка отримала назву «Адвокатська доба». Її основними рисами були:

1. Походження українських юристів і адвокатів — здебільшого із селянських і священничих родин, у меншій мірі із дрібної шляхти. У цей час відбувся зміна поколінь, фах яких впливав на суспільне життя краю, відбувся перехід від священничого і вчительського покоління до правового.

2. Формування світогляду і політичного вибору правників розпочиналося із сімейного середовища, продовжувалося у гімназіях повітових центрів і невеликих міст Галичини, таких як Тернопіль, Станіславів (тепер Івано-Франківськ), Бережани, Коломия тощо і продовжувалося в середовищі правничих факультетів Львівського, Чернівецького, Віденського, Краківського та інших університетів.

3. Громадська діяльність у студентські роки. Під час навчання в університетах, студентська молодь другої половини XIX ст. активно включилася у громадську роботу. Так, зокрема студенти-правники на волонтерських заходах допомагали товариству «Просвіта» розповсюджуючи його книги серед простого населення, створювали хати-читальні у селах, звідки походили. Група студентів правничого факультету під керівництвом професора Олександра Огоновського (К. Левицький, А. Чайковський, Є. Олесницький та ін., які згодом стали відомими адвокатами і політичними діячами), організувала товариство під назвою «Кружок правників». Учасники товариства на зібраннях зачитували реферати, проводили дискусії, дуже швидко товариство вийшло на рівень не тільки міста, але й цілого галицького краю<sup>9</sup>.

4. Вибір професії. Після закінчення університетів ціла генерація молодих правників, після обов'язкового стажування в судах і прокуратурі обрала своїм фахом адвокатську діяльність. Молоді адвокати відкрили власні контори по всій Галичині. Розпочинали адвокатську практику у провінційних містах, потім перебиралися до Львова. Варто відзначити тісні стосунки в середині адвокатської корпорації, конкурентність за лідерство серед адвокатів, яке згодом переросло і в політичну площину. Адвокати стали лідерами суспільного життя.

<sup>8</sup> *Никифорак М. В.* Адвокатура на Буковині в період її перебування у складі Австрії // Адвокатура України: історія та сучасність ..., – С. 78–82.

<sup>9</sup> *Василик І. Б.* Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР: монографія / І. Б. Василик. – Київ 2012. – 176 с.

5. Робота у культурно-освітніх організаціях. Ще зі студентської лави правники брали участь у роботі культурно-освітніх та наукових організацій, таких як товариство «Просвіта», Наукове товариство імені Тараса Шевченка, «Руська бесіда» тощо. Молоді адвокати були авторами статутів товариств, представляли їхні інтереси в судах, вели юридичний супровід усіх їхніх справ<sup>10</sup>.

Крім того, адвокати були в числі тих громадських діячів, які в рамках діяльності товариств займалися видавничою діяльністю, ставали редакторами суспільних часописів та газет, видавали власні брошури на юридичну та економічну тематику.

6. Кооперативна та економічна діяльність. Маловідомою є діяльність східногалицьких адвокатів того часу у кооперативно-економічному секторі. Саме адвокати були співзасновниками, членами наглядових рад і авторами статутів низки банків, страхових компаній та економічних товариств, таких як: «Народна торгівля — перше об'єднання української споживчої кооперації, засноване в 1883 р. у Львові (Більшість товариств, які об'єдналися навколо «Народної торгівлі», виникли на основі українських громадських крамниць, що користувалися послугами гуртівень товариства); товариства українських ремісників і промисловців «Зоря» (1884 р., Львів); ремісничо-промислова бурса (Львів); банк «Дністер»; «Товариство взаємних забезпечень від вогню, крадіжки та взлому «Дністер», (Львів, 15 вересня 1892 р.), страхове товариство «Карпатія» та ін. На початку ХХ ст. товариство «Дністер» було одним із найбільших об'єднань такого характеру в Галичині, його членами вважалися всі, хто застрахував у ньому своє майно<sup>11</sup>.

Крім того, у 1898 р. Відбулися перші загальні збори «Крайового союзу кредитового», під час їхньої роботи було ухвалено запропонований адвокатом Костем Левицьким статут. Саме цей громадський та політичний діяч став першим директором регуляторного органу «Крайового союзу кредитового», а згодом і «Крайового Союзу Ревізійного», керівником якого був понад 40 років. Протягом багатьох років саме «Крайовий союз кредитовий» відіграв роль єдиного центру й водночас каталізатора українського кооперативного руху. Новостворена спілка взялася за організацію серед українців кооперативів усіх видів, забезпечення їм дешевого і доступного кредиту, консультації і допомогу у веденні ними справ, контроль за проведенням господарських операцій тощо.

7. Громадська, культурно-просвітня та економічна діяльність українських адвокатів Східної Галичини стала своєрідним трампліном до політичної діяльності, яка вилілася спершу у діяльності українських політичних партій, таких як Українська національно-демократична партія — голова

---

<sup>10</sup> Василик І. Б. Особливості формування української юридичної еліти Східної Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Українознавство». – 2012. – Випуск № 16. – С. 39–43.

<sup>11</sup> Василик І. Б. Роль економічних товариств і організацій у процесі формування української політичної еліти Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. ХІV. Серія: Історія: Збірник наукових праць / ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця 2008. – С. 94–99.

адвокат К. Левицький, Українська соціал-демократична партія тощо; виборах до законодавчих органів Австро-Угорщини — Державної Ради у Відні та Галицького Крайового Сейму у Львові.

Так, після виборів до Державної Ради у Відні в 1907 р. українська парламентська фракція мала 32 депутати, з яких 12 за фаховою приналежністю були адвокатами. У 1908 р. відбулися вибори до Галицького Крайового Сейму. Як професійна група, адвокати мали першість за кількістю членів українського сеймового представництва<sup>12</sup>. В цілому, у 1908 р. з 27 українських депутатів 11 були адвокатами<sup>13</sup>. Адвокат Кость Левицький був керівником української фракції у Державній Раді Австро-Угорщини, а адвокат Євген Олесницький — української фракції Галицького Крайового Сейму у Львові. Після смерті останнього головою двох фракцій став Кость Левицький.

Часто адвокатські канцелярії ставали осередками політичного життя, в тому числі низовими штабами політичних партій, зокрема Української національно-демократичної партії. Напередодні Першої світової війни у адвокатурі, як і в східногалицькій політиці мала місце боротьба за лідерство. Проте, коли була реальна загроза спільній справі, гору брав здоровий глузд, адвокати мобілізувалися і демонстрували вийняткову корпоративну єдність.

8. Державотворча діяльність. В час Першої світової війни адвокати були учасниками понадпартійних організацій, які презентували інтереси українців на міжнародній арені, а саме Головної Української Ради (1914 р.) яка трансформувалася у Загальну Українську Раду (1915 р., далі ЗУР). Очолював їх адвокат Кость Левицький. Ядром організації були галицькі адвокати. Однак у листопаді 1916 р. у зв'язку із відновленням Польського королівства, ЗУР оголосила про саморозпуск, політичний провід перейшов до Української парламентської репрезентації, яку у 1917 р. очолював адвокат, представник молодшого і радикальнішого покоління адвокатів-політиків Євген Петрушевич.

Найбільш консолідовано спільнота галицьких адвокатів-політиків підійшла до створення Західно-Української Народної Республіки (далі ЗУНР).

Адвокати брали активну участь у створенні вертикалі влади молодшої держави, президентом якої став адвокат Євген Петрушевич, прем'єр-міністром — адвокат Кость Левицький. В цілому до першого кабінету міністрів — Державного секретаріату увійшло 14 секретарів, 8 з яких за фаховою приналежністю були адвокатами<sup>14</sup>. Саме тогочасне покоління галицьких і наддніпрянських адвокатів здійснили значну підготовчу роботу для проголошення злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. в єдину державу.

На території Наддніпрянської України у період національно-визвольної революції 1917–1920 рр. була дещо іншою організація адвокатури. Діяли Київська, Харківська, Одеська та Новочеркаська судові палати, органами самоуправління адвокатів були Ради присяжних повірених, що діяли при судових палатах. Адвокати також брали активну участь у діяльності Центральної Ради, в роботі уряду Гетьмана Павла Скоропадського та Директорії. Однак цей напрямок історії української адвокатури ще не достатньо досліджений.

В цей час правники почали гуртуватися у юридичних товариствах. Так, у квітні (травні) 1917 р. в Києві було створено Українське правниче това-

<sup>12</sup> Баран С. Шляхами нашого відродження. Українські адвокати в українському національному відродженні Галичини / Степан Баран // Життя і право (Львів). – 1934. – Ч. 28.

<sup>13</sup> Плакат українських послів в Сейм, 1908 // Свобода (Львів). – 1908. – Ч. 39.

<sup>14</sup> Левицький К. Перший Державний Секретаріат у Львові / Кость Левицький // Український Скиталець. – 1923. – 1 червня.

риство (далі УПТ), членами якого стали адвокати — українці та представники інших юридичних професій<sup>15</sup>. Також відомо про заснування Полтавського та Харківського правничих товариств й про діяльність Київського юридичного товариства при Київському університеті Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Ця організація була однією із 12 існуючих у Російській імперії юридичних товариств<sup>16</sup>. Серед польської етнічної громади в Україні у 1917 р. її адвокати об'єдналися у Спілку адвокатів-поляків (*Związek adwokatów Polaków*) і Спілку правників та економістів (*Związek prawników i ekonomistów*)<sup>17</sup>. Після поразки національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. більшість учасників товариств були репресовані або емігрували за кордон.

У міжвоєнний період ситуація в українській адвокатурі була відзеркаленням політичної. Українські правники діяли в правовому полі тих держав, у складі яких перебували українські землі і ця сторінка потребує глибокого об'єктивного дослідження. Найбільш дією виявилася українська адвокатура Галичини, яка в час II Речі Посполитої організувалася у першу українську професійну організацію під назвою «Союз Українських Адвокатів» (далі СУА, 1923 р.). Її головами були адвокати Степан Федак та Кость Левицький.

СУА фактично виконував роль першого українського адвокатського самоврядування. Для усієї галицької адвокатської корпорації діяли прийняті СУА правила адвокатської етики, функціонував дисциплінарний суд, контроль-ревізійна комісія тощо. Варто згадати і видавничу діяльність СУА, зокрема видання «Бюлетеня Союзу Українських Адвокатів», редактором якого був адвокат Лев Ганкевич (червень, жовтень 1927 р.) та правничий журнал «Життя і Право», який став основною платформою для професійного спілкування правників того часу. Журнал містив статті з усіх галузей права, виходив до червня 1939 р., його відповідальним редактором був адвокат Кость Левицький.

Крім того, слід наголосити, що до Найвищої ради адвокатів (*Naczelna Rada Adwokacka*) у Варшаві того часу входили відомі українські галицькі адвокати і правники, такі як Кость Левицький, Володимир Старосольський, Маріян Глушкевич, Михайло Волошин тощо. Українські галицькі адвокати також публікувалися у польській правничій періодиці, зокрема Лев Ганкевич, Володимир Старосольський, Маріян Глушкевич. Останні були у 1933 р. членами редколегії журналу «Нова Палестра»<sup>18</sup>.

Українські галицькі адвокати мієвоєнного періоду у непоодиноких випадках брали активну участь у резонансних політичних справах, як захисники політичних в'язнів на судових процесах. Так, загальноєвропейського розголосу набув Варшавський процес над членами Організації Українських Націоналістів та «справа Лемика». Однак, участь українських адвокатів у кримінальних провадженнях і політичних справах мієвоєнного періоду, особ-

<sup>15</sup> Усенко І. Юридичні товариства // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — Т. 6: Т–Я. — Київ 2004.

<sup>16</sup> Калюжний Р. Дорошенко Ю. Нарис історії київського правничого (юридичного) товариства // Український Правничий Альманах. — Київ 2002. — С. 224–243.

<sup>17</sup> Redzik A., Kotliński T. Historia Adwokatury. — Naczelna Rada Adwokacka, Ośrodek Badawczy Adwokatury im. Witolda Bayera / A. Redzik, T. Kotliński. — Redakcja «Palestry», Warszawa. — 2012.

<sup>18</sup> Петрів М. Історія української адвокатури в Польщі: Союз українських адвокатів у Львові — 1923–1940 рр. / М. Петрів // Адвокат. — 2002. — № 4–5.



ливо в час сталінського режиму, репресії проти самих адвокатів, залишаються ще «білою плямою» в історії української адвокатури.

Адвокатура радянського періоду розпочиналася від дожовтених організацій колегій правозаступників при Радах робітничих, солдатських, селянських і козацьких депутатів. Кілька разів змінювалися Положення про адвокатуру, за якими мінялися форми діяльності адвокатів від індивідуальної до колективної шляхом створення спочатку колегій захисників при губернських відділах юстиції (1922 р.) до колегій і юридичних консультацій під керівництвом Наркомату юстиції (1928 р.)<sup>19</sup>.

Після Другої світової війни було засновано обласні колегії адвокатів, які здійснювали захист на попередньому слідстві й суді, представляли інтереси у цивільних справах, надавали юридичну допомогу громадянам, підприємствам, установам, організаціям і колгоспам та діяли як добровільні об'єднання осіб, які займалися адвокатською діяльністю (Положення про адвокатуру УРСР від 1962 р.). За Конституцією УРСР 1978 р. обвинуваченому забезпечувалося право на захист, у окремих випадках, допомога громадянам надавалася безкоштовно<sup>20</sup>.

Проте, в умовах дії кримінально-процесуального кодексу від 1960 р. адвокати, здебільшого, допускалися до справи на стадії складання обвинувачувального висновку і були позбавлені прав у наданні доказової бази. В цьому контексті, становище адвокатури в цілому та захист адвокатами українських дисидентів, інакомислячих тощо, потребує окремого дослідження.

В роки української незалежності 19 грудня 1992 Верховною Радою України прийнято Закон "Про адвокатуру" (№ 2887-ХІІ). Згідно Закону, адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав, свобод і представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм різну юридичну допомогу.

Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Стаття 19. Закону відкрила можливість для створення спілок та організацій, які представляють інтереси у державних органах і об'єднаннях громадян, захищають соціальні та професійні права адвокатів, здійснюють методичну і видавничу роботу, сприяють підвищенню професійного рівня адвокатів, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до своїх статутів<sup>21</sup>.

Протягом наступного десятиліття було утворено низку громадських правничих організацій, зокрема: «Союз юристів України», «Асоціація правників України», «Асоціація адвокатів України», які в тому числі виконують вищезазначені функції.

5 липня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». Закон впорядковує організаційні умови діяльності адвокатури. Стаття 5. Закону визначає, що «адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (п.1.). Держава створює належні

<sup>19</sup> Історія адвокатури України (2 видання): // Редкол.: В. В. Медведчук (голова) та інші. – Київ 2002. – 286 с. – С. 23.

<sup>20</sup> Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Укр. РСР дев'ятого скликання 20 квіт. 1978 р. – Київ 1979. – 69 с. – С. 58.

<sup>21</sup> Закон «Про про адвокатуру» від 19.12.1992. № 2887-ХІІ. – Верховна Рада України // Інтернет-джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2887-12>

умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності (п.2.)<sup>22</sup>.

Відповідно до Закону, 17 листопада 2012 р. утворено професійну організацію адвокатів національного рівня — Національну асоціацію адвокатів України», як найвищий орган адвокатського самоврядування. Вона об'єднує усіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності для сприяння розвитку та зміцнення інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатам, ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, захисту прав і законних інтересів її членів<sup>23</sup>.

Таким чином, інститут адвокатури України має тривалу історію і традиції. Вплив на його становлення і розвиток мали ті держави, у складі яких перебували українські землі, і, ті правові системи, у межах яких діяли українські адвокати.

Сьогодні, на адвокатуру, як на правовий інститут, покладаються важливі завдання професійного захисту усіх представників громадянського суспільства. Безперечно, що так звані «білі плями» її історії потребують дослідження, адже без врахування досвіду минулих поколінь адвокатів, неможливо виховати гідне майбутнє.

### **Iryna Vasylyk. Pages of History regarding the Ukrainian Bar from the Historical Perspective**

The article analyzes the major milestones in the development of the Ukrainian Bar as a legal institution during all the historical stages of Ukrainian state-building. It shows the establishment of a pattern of Ukrainian-Polish advocacy in the 16th century; the main features of the “advocacy age” at the end of the 19th — beginning of the 20th century are characterized. It illustrates the results of new scholarly research on the history of the Ukrainian Bar by participants of a project by the same name and points out the priorities of this project.

---

<sup>22</sup> Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 №5076-VI. — Верховна Рада України // Інтернет-джерело: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/-5076-17>

<sup>23</sup> Офіційний сайт Національної Асоціації Адвокатів України. — Інтернет-джерело: <http://unba.org.ua/about>